

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Петровської Інги Ростиславівни «*Психологія становлення громадянської ідентичності особистості*», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.11 – політична психологія

Безпрецедентна збройна агресія проти суверенітету та територіальної цілісності України, реальна загроза існуванню нашої держави, серед іншого, актуалізувала питання громадянської ідентичності українців. Попри те, що згідно загальнонаціонального опитування, проведеного 17-18 серпня 2022 соціологічною групою «Рейтинг», абсолютна більшість (94%) респондентів ідентифікує себе як громадян України, частина наших співвітчизників все ж з легкістю готові змінити своє громадянство: на російське чи Європейського Союзу/американське тощо. Такі громадяни, як правило, виявляють байдужість до долі власної держави та співгромадян. Ці факти, безперечно, вказують на актуальність та значущість обраної теми. Адже, усвідомлена належність до держави, як слушно зауважує дисертантка у своїй праці, ще не означає сформованої громадянської ідентичності і вимагає поглибленого вивчення поданої проблематики.

Саме дослідженню феномену громадянської ідентичності, психологічних закономірностей, етапів, механізмів та чинників її становлення присвячена дисертація Петровської Інги Ростиславівни.

Детальне ознайомлення з працею засвідчує, що об'єкт та предмет дослідження, структура роботи відповідають меті та поставленим завданням. Наукові положення й висновки дисертації теоретико-методологічно та емпірично обґрунтовані, містять наукові результати, що характеризуються новизною, теоретичною та практичною значущістю.

Згідно *першого* завдання дослідження на основі ґрунтовного аналізу різних наукових підходів до вивчення ідентичності (психоаналітичного, символічного інтеракціонізму, когнітивної психології, когнітивного конструктивізму та

соціального конструкціонізму), а також сучасних психологічних, політологічних, філософських, соціологічних досліджень щодо феномену громадянської ідентичності та його становлення дисертантка визначає коло істотних, але не розв'язаних досі наукових проблем психології становлення громадянської ідентичності особистості. Також на основі наукових напрацювань щодо ідентичності в організаційній та політичній психології, рольових теоріях, психології суб'єктності Інга Ростиславівна робить сміливу спробу інтерпретації природи громадянської ідентичності як організаційно-рольової й формулює принципові засади побудови пояснювальної моделі та стратегії вивчення громадянської ідентичності й її становлення. Вагомим теоретичним доробком дисертантки є ґрунтовне опрацювання понятійно-категоріального апарату дослідження, виокремлення сутнісних ознак громадянської ідентичності, що дозволило зіставити її з іншими соціальними ідентичностями (етнічною, національною, регіональною, цивілізаційною та ін.) та розглядати як окремий феномен.

Одним із найвагоміших авторських здобутків, особливо в аспекті наукової новизни дослідження, є подана (згідно *другого* завдання праці) авторська організаційно-рольова концепція становлення громадянської ідентичності особистості. Становлення громадянської ідентичності розглядається як континуально-дискретний процес набуття особистістю громадянської ідентичності від протоідентичності до стану її зрілості, а сама громадянська ідентичність особистості – як ціннісно-сміслові переживання особистістю тотожності з собою як громадянином держави, що виявляється в інституціональному, спільнотному, індивідуальному вимірах. Окрему увагу в авторській моделі приділено основним етапам та психологічним механізмам становлення громадянської ідентичності. Обґрунтовано характерні ознаки дифіцитарної та деформованої, зрілої та незрілої громадянської ідентичності, а також типологію громадянської ідентичності особистості.

Розв'язуючи *третьє* завдання, дисертантка розробила і апробувала на репрезентативній вибірці авторський тест-опитувальник, призначений для визначення рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості, що є

важливим здобутком Інги Ростиславівни у плані практичної значущості дисертації. Особливої уваги заслуговує детальний опис процедури психометричної перевірки авторського опитувальника на валідність та надійність, а також його стандартизація. Заслуговує на високе поцінування й обґрунтування дисертанткою методологічних засад емпіричної верифікації положень авторської концепції – застосування відповідного комплексу методів та технік: ділової гри, стандартизованого спостереження, ретроспективного нарративу.

Задля розв'язання *четвертого* та *п'ятого* завдань праці дисертанткою здійснено емпіричне дослідження в різних регіонах України. Це дало змогу верифікувати основні етапи і механізми становлення громадянської ідентичності та виявити їх особливості. Інзі Ростиславівні вдалося емпірично підтвердити, що процес становлення громадянської ідентичності розгортається впродовж кількох закономірних етапів. За допомогою факторного аналізу виявлено чотири окремі групи процесів, які зумовлюють особистісно-громадянські трансформації та зміни громадянської ідентичності, які передбачають її виникнення у вигляді організаційної протоідентичності, розвиток до рівня репродуктивної громадянської ідентичності та власне становлення як в індивідуально-рольовій взаємодії з державою, так і в наслідок подолання криз, переоцінки та переосмислення цінностей, зокрема громадянських. Заслуговує схвалення й детальний аналіз специфіки функціонування психологічних механізмів, що забезпечують процес становлення громадянської ідентичності та основних тенденцій їх перебігу на кожному з етапів відповідного становлення. Виявлено більш універсальні й менш універсальні (специфічні) механізми. Окрему увагу дисертантка приділяє вивченню та аналізу типологічної, статевої та вікової специфіки дії психологічних механізмів.

Згідно *шостого* завдання дисертанткою проведено емпіричне дослідження з метою визначення чинників становлення зрілої громадянської ідентичності (вибірка – 210 громадян). За допомогою потужного математико-статистичного інструментарію (факторного, дискримінантного та множинного регресійного аналізів) визначено соціально-психологічні та політико-

психологічні чинники становлення зрілої громадянської ідентичності, що має надзвичайно важливе як теоретичне, так і практичне значення (зокрема, для розробки програм стимулювання розвитку зрілої громадянської ідентичності особистості). За допомогою порівняльного аналізу отримано цікаві результати етнографічної та статевої диференціації соціально-психологічних та політико-психологічних чинників громадянської ідентичності.

Досить оригінально було розв'язано останнє, *сьоме*, завдання. Інгою Ростиславівною розроблено програму надання психологічної допомоги клієнтам, які виявляють схильність до ігрової взаємодії з державою та співгромадянами. На основі методологічних положень трансакційного аналізу описано основні етапи такої психолого-консультативної роботи, а також подано результати її реалізації – динаміку змін показників та типів громадянської ідентичності клієнтів. До важливих здобутків дисертантки безсумнівно можна зарахувати й детальний опис виявлених серед українців найпоширеніших громадянських ігор («Переслідування», «Паразит», «Ображений», «Патріот», «Зразковий громадянин») з чітким виокремленням основного призначення кожної гри, психологічного виграшу для головного гравця, ролей, ходів, винагород та можливостей виходу з гри.

Вагомість проведеного дослідження підтверджено його виконанням відповідно до плану науково-дослідних робіт лабораторії психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України та кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Основні здобутки Петровської І.Р. відображено в 52 наукових публікаціях, зокрема в 2-х розділах колективних монографій, статтях у закордонних періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science та Scopus, а також в українських періодичних виданнях, включених до переліку фахових з психології. Належну апробацію результатів дисертації засвідчує участь Інги Ростиславівни в понад 20 науково-практичних конференціях.

Зміст реферату та публікацій відображають основні положення дисертації.

Наголошуючи на високій теоретичній і практичній значущості дисертації Петровської І. Р., відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання щодо змісту праці:

1. Поцінуючи оригінальність та глибину авторської концептуальної моделі становлення громадянської ідентичності особистості хочемо зазначити, що бажано було б подати більш широкі та глибокі теоретичні обґрунтування феноменологічних характеристик, структурних компонентів моделі та особливостей функціонування, логіку динаміки, системної взаємодії психологічних механізмів виникнення, розвитку й утвердження громадянської ідентичності. Цікавим й досить інформативним було би виявлення та дослідження не лише процесуальних (континуальних) механізмів громадянської ідентичності, а й механізмів дискретних переходів з етапу на етап: з перцептивно-системного на нормативно-спільнотний та індивідуально-рольовий.

2. В дисертації слушно розглядається так звана множинна громадянська ідентичність (1 розділ дисертації). Так, більшість людей юридично є громадянами різних держав, проте існує багато й таких, які мають лише посвідку на проживання в тій чи іншій країні. Логічно виникає питання щодо зворотної ситуації: як формується громадянська ідентичність у особи, котра не має громадянства жодної держави? Або в особи, яка втратила громадянство? З точки зору формальної логіки, ця позиція також мала би бути висвітлена в дисертації.

3. Звертаємо увагу на те, що розроблений авторський тест-опитувальник (поданий у Додатку Г), який призначений для оцінювання рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості і складається з двох частин, містить блок «Інтерпретація результатів» лише у другій частині опитувальника, де подано розгорнутий опис різних типів громадянської ідентичності. У першій частині опитувальника бракує якісного опису різних рівнів зрілості громадянської ідентичності особистості (низького, середнього, високого). Також бажано було б підвищити точність опитувальника й виокремити більше трьох рівнів зрілості.

4. Авторка приділила досить велику увагу незрілим, «ігровим» типам громадянської ідентичності (7 розділ дисертації). Варто було би також

сконцентруватися на описі та аналізі «здорової», зрілої громадянської ідентичності особистості, механізмах її становлення та використати це для відповідної профілактичної, розвивальної й корекційної роботи.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації і не зменшують теоретичної та практичної цінності отриманих результатів, а лише засвідчують надзвичайно високий ступінь складності проблеми, яка досліджується.

Дисертація Петровської І.Р. на тему «Психологія становлення громадянської ідентичності особистості» виконана згідно вимог Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою № 1197 Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 року. За темою та змістом дисертація відповідає паспорту наукової спеціальності 19.00.11 – політична психологія. Дисертація є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, що містить науково обґрунтовані результати, які забезпечують розв’язання важливої й актуальної теоретичної і прикладної проблеми, а її авторка, Петровська Інга Ростиславівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.11 – політична психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Поліського національного університету



Л. П. Журавльова

ПІДПИС ЗАСВІДОЧЕНО
Начальник відділу діловодства та контролю
випонаня Поліського національного університету
Л. П. Журавльова
« _____ » _____ 20__ р.